

INSCRIPCIONS MEDIEVALS INÈDITES SOBRE OBJECTES DELS MUSEUS DE GIRONA

LÉA FRIIS ALSINGER

Resum

L'objectiu principal de la meua tesi era constituir un corpus d'objectes esgrafiats dels museus de Girona datats a l'edat mitjana. Mentre vaig treballar en aquest estudi, vaig poder descobrir en les peces exposades algunes noves inscripcions, evidents o no evidents a la vista, i de diverses llengües. Moltes no havien estat estudiades abans, i per això aquest article proposa un recull d'aquelles inscripcions, acabades de desxifrar o encara per desxifrar.

Paraules clau

Inscripcions, art medieval, museus gironins.

Abstract

The main aim of my thesis was to constitute a corpus of objects with medieval inscriptions from museums in Girona. While I worked on this study, I discovered some new entries, obvious or not obvious to see in the exhibits, from various languages. Many had not been studied before, so this paper proposes a collection of registrations, newly deciphered or even to decipher.

Key words

Inscriptions, medieval art Girona museums.

INTRODUCCIÓ

Mentre un recull de l'epigrafia a la zona de Girona està en curs des de fa ja uns anys (amb la tesi de Brígida Nonó Rius el 2001 i amb la recopilació des del 2008, i encara en curs, feta per Joaquim Tremoleda Trilla i Antoni Cobos Fajardo i publicada en tres volums, ja), vaig pensar, el 2009, fer un corpus d'objectes dels museus de la ciutat amb signes epigràfics, des d'un punt de vista interdisciplinari i un punt de partida més museològic.

Els objectius dels museus, de fet, inclouen la investigació i la comunicació al voltant dels elements culturals que mostren, però podem descobrir que molts, de fet, no tenen massa dades; fins i tot els manquen sovint algunes transcripcions i/o traduccions de les inscripcions.

És per això que aquesta investigació tenia un dels seus interessos en l'intent de completar aquests elements i també el corpus epigràfic més global, buscant la continuïtat del de la ciutat de Girona després de l'aspecte monumental estudiat per Brígida Nonó Rius. El seu treball tracta de la part mobiliària, i s'estén a un àmbit més ampli, ja que les peces estudiades provenen de diverses esglésies de la regió gironina.

Aquí presentem els objectes medievals amb signes epigràfics d'aquest corpus distribuïts entre cinc llocs d'exposició: el museu d'Art, el museu del Tresor de la Catedral (i dins la pròpia Catedral), el museu Arqueològic, el museu d'Història dels Jueus i el museu de la Ciutat. En total, estudiem una seixantena d'objectes, amb inscripcions de tot tipus, més o menys llargues, més o menys llegibles, i en diverses llengües.

MATERIALS I MÈTODES

El mètode era prou senzill: visitar museus a la recerca de cada objecte que pugui tenir inscripcions medievals amb datació més o menys segura, agafar notes i fotos quan era possible o dibuixar imitant les inscripcions i cercant després altres dades de les seves exposicions a diversos nivells de bibliografia, treballar en els arxius i cercar publicacions en biblioteques o revistes virtuals, demanar també fotos dels mateixos arxius, en paral·lel, per tal de completar l'estudi.... Més tard, venia la reflexió al voltant de la inscripció, lectura i/o traducció si era necessari, interpretació i altres actuacions.

L'observació de les imatges és una ajuda important per a poder llegir les inscripcions; quan no hi havia detalls en arxius, com passava a la lipsanoteca de Palera, vaig intentar jugar amb la llum per llegir millor, i fer fotos per treballar després amb un programa d'optimització d'imatges; en aquest cas, no vaig aconseguir llegir res, encara que les fotos retocades van mostrar millor les marques d'inscripcions.

Llegir sovint implica traduir. Per traduir inscripcions contínues com el de la petita caixa germanitzant, encara que no sigui molt de fiar, vaig buscar diverses possibilitats de segments lexicals en diversos idiomes i, quan en

vaig identificar un possible origen germànic, vaig demanar ajuda a professors d'alemany.

Parlant de traducció i transcripció d'inscripcions medievals, l'aspecte de la calligrafia incrementa la dificultat, tant en el context llatí com en l'àrab. Afortunadament podem utilitzar comparacions i models de calligrafia, però també la intertextualitat ajuda molt. Va ser el cas, especialment, de la lectura i la transcripció de les inscripcions d'algunes de les cobertes d'Evangeluari exposades al fons del Tresor de la Catedral.

RESULTATS I DISCUSSIÓ

Aquí, doncs, presentem i discutim els resultats d'aquest estudi sobre inscripcions inèdites, més o menys llegibles, ordenades segons el lloc on es troben, com veurem.

En el museu del Tresor de la Catedral de Girona, cal considerar cinc objectes amb inscripcions.

El menor redescobriment és el d'algunes paraules minúscules en dos medallons de la "**Creu dels esmalts**" del segle XIV, que ja havia vist des que vaig començar el meu treball de doctorat el 2009, i que van ser confirmades gràcies al conservador Joan Pinya Pedemonte i al seu assistent Gustavo Mendoza, els quals em van permetre veure l'objecte fora de la vitrina i fer-ne fotografies detallades. Aquesta creu, amb la identificació d'exposicions TCG 134, va ser dissenyada per Peter Bernes ca. 1358-1360, el qual havia intervingut també en la construcció del famós retaule de plata. La creu ha estat mencionada en nombrosos llibres d'art però sense esmentar la inscripció repetida a l'anvers de la creu, en dos medallons esmaltats, i que és ECEFILI. Pot recordar al ECCE FILII que podem trobar en la Bíblia (Èxode 06:12), en una resposta de Moisès a Déu, però sobretot evoca Crist, aquí com en molts manuscrits, com ECCEHOMO, insistint en la seva filiació divina.

Parlant de petites inscripcions, també podem assenyalar una d'aplicada **en el frontal de l'altar de la vida de Crist** vers el segle XIV, que no és molt fàcil de llegir; es troba al segon quadre partint de l'esquerra, en l'última línia de petits marcs de la peça de tela pintada i brodada. Representa la figura de Crist a la creu. Aquest objecte, identificat com TCG 119, prové de l'església de Santa Maria de la ciutat de Girona, d'autor(s) desconegut(s). La inscripció

sembla ser un IHS molt estilitzat i podria recordar el monograma grec pel nom de Jesús o la interpretació llatina com a IESUS HOMINUM SALVATOR, que tornem a veure després en pintures o fitxes franciscanes del segle XV o com emblema a l'orde dels Jesuïtes.

Destaquem un altre objecte amb moltes inscripcions que no té transcripcions en els fitxers d'arxiu abans del nostre estudi: **les cobertes d'Evangeluari del segle XV**. Identificat com TCG34, no sabem res sobre aquest objecte amb dues parts, excepte la seva menció en un inventari de 1478. Presenta algunes mancances en la inscripció, dividida en segments que no corresponen a les paraules i també amb algunes abreviatures.

Aquí, la intertextualitat ha ajudat a llegir i a completar la inscripció.

Aquesta és la nostra transcripció epigràfica:

IHS | INRI | D(eus) | HOMO | FACTU|S EST| MISE|RERE| NOBIS |
(Christus)| REX| UEN|IT IN| PACE

MRA | IAM| SOL R|ECE DI|T I(gneus)| O | [[lux]] | BEATA | [t]R[i] | N[i]
TAS| ET PRI|NCI|P[a]LIS | UNITA|S

Per tant, el text de les dues parts d'aquest objecte significa:

IHS – INRI – *Deus homo factus est miserere nobis Christus rex venit in pace*

MRA – *iam Sol recedit igneus – o lux beata trinitas et principalis unitas*

Trobem aquí el «nomina sacra» cristià usual, IHS, encara esmentat, INRI (IESUS NAZARENUS REX IUDEORUM) i MRA (sens dubte per a Maria), menys utilitzat, amb un tipus de lletra omega a dalt.

Podem connectar aquestes paraules amb salms i amb el Nou Testament, i podem vincular la segona inscripció a un himne a Sant Ambròs (340-397) per a les Vespres del diumenge de la segona i quarta setmana del Salteri a la Litúrgia de les Hores . Aquest himne apareix en el Breviari Romà sota el títol *Iam recedit sol Igneus*.

El darrer objecte del Museu del Tresor de la Catedral que esmentem aquí i que podria aportar el descobriment epigràfic més important del meu treball de doctorat en aquest museu és un **reliquiari germanitzant** (diguem probablement d'origen germànic) datat vers el segle XIV.

Tenia el nombre 0077 de l'exposició, sense més informació que les seves dimensions i materials.

Des del començament del meu estudi, vaig veure que tenia inscripcions i em van donar una foto d'arxiu per estudiar-les. Al principi, vaig haver d'afrontar dificultats: ningú s'havia interessat pel reliquiari abans, així que no

vaig trobar cap bibliografia o dades sobre la seva procedència, recorreguts, propietaris, anècdotes.... L'escriptura contínua i l'estil de la calligrafia van incrementar el rept i vaig contactar amb especialistes, que no van respondre durant anys. L'ex-conservador Marc Sureda i Jubany va ser el primer que em va respondre quan preparava el meu treball de màster el 2009 i em va donar la datació, i fou l'única dada que vaig tenir durant anys.

Gràcies al Viccionari, vaig deduir que la inscripció semblava nòrdica o alemanya, però no en un llenguatge modern, i un professor d'estudis germànics, el Pr. Leiberich, de la Universitat de Perpinyà, va confirmar que era medieval i, sens dubte, amb una barreja dialectal. Es va posar en contacte amb col·legues que mai no van respondre. Vaig suposar, des dels elements d'il·lustració (i l'absència d'altres) i des de la forma de l'objecte (tot això que jo anomenava "paratext aplicat als objectes", que és un altre aspecte de la meua tesi), que la inscripció podria ser alguna sentència relacionada amb un compromís de matrimoni i desitjos de durabilitat, i vaig defensar la meua tesi amb això.

Aquí estava la meua transcripció: M[---] MOCHT<>ICH<>ALLE[---]

Per sort, després de la defensa de la tesi, un dels membres del meu tribunal, Sadurní Martí i Castellà, de la Universitat de Girona, em va posar en contacte amb un col·lega germanista, el Pr. Victor Millet de la Universitat de Santiago de Compostel·la, el qual va aconseguir llegir i proposar una transcripció de la inscripció. D'altra banda, va dir que trobem molts altres objectes amb un tipus d'inscripcions similar. Aquí tenen la seva proposta:

MYN<>ALDER<>LEWESTE | VROWELYN<>MOC | HT<>ICH<>ALLE
<>TYD | BY<>DYR <> SYN

Segons ell, es podria traduir com "la meua estimada senyora, espero que sempre puc estar amb tu". I, és clar, em vaig alegrar en veure validada la meua hipòtesi.

Uns quants mesos després, a més, vaig anar a Copenhaguen i vaig trobar un objecte amb el mateix tipus d'inscripció en el departament de l'Edat Mitjana del Museu Nacional ("amor vincid omnia - kerlich winer altink - nei sagde penink"). Aquell objecte és del segle XV, d'origen desconegut, i és una banya per beure. Doncs és segur que hi ha una semblança en les inscripcions d'un conjunt d'objectes diferents i a més, presenten barreges lingüístiques.

També cal destacar un **segell d'estil àrab del segle XI** atribuït a la comtessa cristiana Guislà de Lluçà, exposat al costat d'un altre de la comtessa Ermessenda, aplicats a un objecte exposat al Tresor. Té una

imitació d'inscripció en àrab; alguns llibres l'han qualificat com inscripció en àrab (sense traducció), però les lletres no són lletres àrabs. El treball de doctorat també destaca aquest aspecte: el text presenta un estil més recent, “coufesque”, molt temps abans.

Situat a la pròpia Catedral, fora del museu del Tresor, i sempre parlant d'inscripcions sense transcripcions, destaquem alguns personatges pintats entre il·lustració i escriptura, en el **retaule de plata del segle XIV**. Aquest enorme objecte famosíssim té la identificació CG 223 i fou construït per diversos artistes coneguts, entre ells el que s'esmenta en el retaule i que també va treballar en la Creu dels Esmalts, objecte prèviament citat aquí, Peter Bernes.

Sovint s'ha esmentat en els llibres d'art i totes les inscripcions són bastant fàcils de llegir, excepte aquestes, que semblen abreviatures i també meres il·lustracions. Presentem fotos d'elles.

© Fons Capítol Catedral de Girona - tots els drets reservats.

Ara, **en un altre museu de Girona, el Museu d'Art (MDA)**, hi ha altres objectes amb signes epigràfics que mereixen ser reconsiderats.

En aquest museu, **la Verge de Pontós del segle XV** (n° 130.753) presenta una inscripció en llatí, molt òbvia però bastant difícil d'entendre. Cap bibliografia o transcripció en els arxius ens han pogut ajudar. Proposem una transcripció, però sense certesa:

AVE (MA)R(IA)EST(M)[[]]APIA.

Al bol mameluc del mateix museu, datat entre els segles XIII i XV (131.166), podem veure tres inscripcions àrabs, però només una ha estat desxifrada recentment per Isber Sabrina, segons els arxius del museu, com

«*Bab Aljana Aladb*», que significa “la porta del Paradís és la Justícia”. Per tant, queden dues inscripcions que cal desxifrar...!

La **Lipsanoteca de Palera (probablement) del segle XII** (MD 78) era un objecte totalment desaparebut, i crec que hauria merescut ser inclòs en el catàleg de la *Catalunya Romànica* XXIII. Quan començava el meu treball de doctorat, vaig veure que l'objecte tenia inscripcions, ja que es podien endevinar a través de la vitrina, però només les vaig poder observar fora d'ella el maig del 2014 amb l'ajuda del conservador del museu, Toni Monturiol. Per tal d'estudiar-les, vam observar noves fotografies tretes d'arxiu, però confesso que estaven massa il·luminades i no ens ajudaren per llegir o per transcriure les inscripcions. Clar, no ens ha arribat cap ajuda bibliogràfica sobre les inscripcions d'aquest objecte. Així doncs, el que segueix és tot el que puc dir.

Vaig comptar sobre la coberta nou línies de lletres que semblen llatines. Un espai seguit per un caràcter semblant a la lletra [s] (potser començant un nom) es troba a la part superior esquerra de l'objecte (en el sentit de lectura de la inscripció).

Dit això, en la part inferior de la tapa, es distingeixen dues línies de caràcters més aviat semítics, i fins i tot potser àrabs, perpendicularment a les línies de l'anvers de la coberta. Però la coberta no és l'única part escrita. També hi ha línies en ambdós costats i dues vores al voltant de la tapa. A la banda esquerra es distingeixen dues línies on es pot reconèixer la paraula catalana “li”, però això no és versemblant. Si es confirmés, podria ser una posterior inclusió en català com es pot trobar en altres objectes.

A la part dreta, hi ha tres línies encara més difícils de llegir, amb un caràcter que sembla un 9. Al voltant de les vores de la coberta, unes línies gravades poden ser només marques i no escrits.

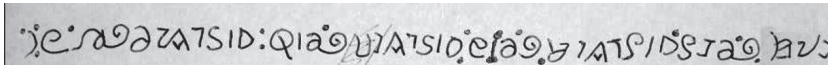
De tota manera, els caràcters no tenen una cal·ligrafia clara i pulcra, com moltes obres de l'Alta Edat Mitjana. Això sembla confirmar l'origen alt medieval i deixa també imaginar que serviria per contenir les relíquies d'un sant local en una zona rural.

Per altra part, la longitud del text a la tapa superior pot fer suposar que es tracta d'una indicació sobre l'ús de l'objecte, i possiblement el nom del sant (al qual pertanyien les relíquies introduïdes); però té un gravat tan rústic que probablement no l'han marcat els primers artesans de l'objecte. Tot això reforça, segons la meva opinió, la idea de reutilització, i d'aquí

vindria potser el doble context d'inscripcions i per què no l'ús de dos idiomes (o més). Així que només puc aportar hipòtesis; de fet, aquestes inscripcions estan pendents encara de ser revelades amb millors fotos -i desxifrades.

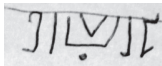
També tenim inscripcions sospitoses (dibuixos imitant escriptures o autèntiques escriptures?) en alguns objectes d'aquest museu.

Per exemple, **un recipient (Cat. 91-98)** presenta la inscripció dibuixada aquí:

És difícil jutjar si això és una escriptura lligada a una llengua o simplement un dibuix; potser és només una ceràmica amb signes pseudo-epigràfics i es pot pensar que és medieval a causa de la seva semblança amb altres peces valencianes medievals, però no té datació concreta.

En **dues peces d'estil hispano-àrab**: un plat i un bol d'entre els segles XIII i XIV (n ° 26.631 i 26.632), ens trobem de nou amb inscripcions pseudo-epigràfiques:

Les dues peces mostren aquesta mateixa inscripció i les dues provenen d'excavacions a prop de Palma de Mallorca. Es tractaria d'escriptura mirall si això fos realment escriptura.

Troblem també peces al museu amb altres inscripcions una mica semblants però amb el motiu dit d'«alafies», comú a moltes ceràmiques catalanes medievals i materials arqueològics (com els trobats a la casa Genís de Vic en els anys 1987-1988-1989, per exemple).

Si hom no és arabista, pot qüestionar si es tracta d'una represa d'inscripció àrab, com en les ceràmiques andaluses, o d'una imitació buscant només l'aspecte estètic.

André Bazzana recordava que, entre els epígrafs àrabs, un dels més freqüents de l'època califal, a més de les invocacions a Al·là, a la sort - *baraka*, a la felicitat – *al-yumn*, és *al-Mulk*, fórmula reduïda per *al-Mulk li-l-lah*, leitmotiv de la ceràmica vidriada andalusa; el seu significat original, amb valor religiós, va ser “El poder és de Déu”. Amb l'establiment del Califat en 929, el text s'ha

simplificat: es perd el «alif» central mentre el «kaf» tendeix a fondre's amb la següent lletra. Intraduïble en una paraula, *al-Mulk* significa tant “autoritat” com “poder”. Així trobem moltes inscripcions autèntiques que poden ser abreviades.

A més, des de mitjan segle XI, l'època dels imperis del Magrib, els elogis tradicionals són menys nombrosos i estan sent reemplaçats per diverses invocacions divines: entre elles, les fórmules *bi-l-lah* (“per Al·là”) i *Al·là wakbar* (“Al·là és gran”) són comunes.

Aquí, doncs, manca una opinió d'expert, ja que podria ser la lletra *ba* (amb el punt distintiu) la del mig de la inscripció, i aquesta seria una fórmula com la de *bi-l-lah* autèntica o imitada, en escriptura mirall per l'estètica.

CONCLUSIÓ

Com es veu, s'havia de reconsiderar les inscripcions en els objectes exposats: moltes han estat desxifrades però queden encara alguns misteris.

Vull agrair una altra vegada l'ajut de tots els conservadors i directors de museus i llurs equips, com també el dels professors que van contribuir a aquest treball, tots esmentats en la tesi. Semblava que aquests resultats eren adients a l'àmbit d'aquest congrés, per tractar sobre objectes litúrgics cristians específicament de Girona (molts objectes d'art musulmà, o imitacions, també formen part dels tresors cristians) , i més quan ha estat prou recent llur publicació.

Descobrir i aconseguir desxifrar o fer desxifrar algunes inscripcions era una oportunitat rara en la nostra àrea de Literatura i Història de l'Art.

Totes aquestes inscripcions, que vam redescobrir o només destacar, van permetre completar el nostre coneixement sobre el corpus medieval en general i, més específicament, consultar els arxius dels Museus i, a més o menys llarg termini, millorar la seva divulgació. Per exemple, la transcripció de les cobertes de l'Evangelari que hem presentat, ja la vam poder divulgar fa alguns anys, el 2010.

De fet, sembla que les inscripcions en objectes de museus no solen ser considerades i aquest treball també vol insistir en la importància d'aquestes escriptures.

Així, aquesta tesi tractava en particular de reconsiderar els objectes amb inscripcions, amb una perspectiva interdisciplinària clarament lligada a la meua formació, no solament posant en relleu la importància de la

presència dels escrits en objectes exposats sinó també la presència o no de les seves traduccions al museu i de llur accessibilitat al visitant. En aquest sentit sobrepassava la importància de l'objecte, però queda en l'àmbit d'una transposició del concepte literari del "paratext" a l'objecte del museu, que és un dels meus temes favorits des del màster.

L'objecte de signes epigràfics presenta, em sembla clar, una doble dimensió cultural: per l'objecte en si mateix i per les seves inscripcions, que no cal passar per alt.

Malgrat tot, com s'ha vist, moltes inscripcions mantenen parts d'ombres, ambigüitats, manques parcials o incerteses completes i cal que continuï l'anàlisi. Per això, encara que aquest treball de doctorat està acabat, espero que alguns especialistes aprofundiran els misteris restants d'aquest corpus epigràfic.

BIBLIOGRAFIA

- BAZZANA, André: *Signale et signum...*, *l'objet porteur d'indices et d'informations*, «Mélanges de la Casa de Velázquez», 40-1 | 2010, pàg. 33-55.
- FRIIS ALSINGER, Lea: *Les objets inscrits supports de communication: corpus mobilier médiéval exposé dans les musées de la ville de Gérone*, Perpinyà-Girona, tesi en línia, 2014.
- NONÓ RIUS, Brígida: *Aquí es redacten i s'esculpeixen inscripcions: aproximació al corpus epigràfic de la ciutat de Girona*, Servei de Publicacions de la Universitat de Girona, Girona, 2003.
- TREMOLEDA TRILLA, Joaquim i Antonio COBOS FAJARDO: *L'Epigrafia medieval dels comtats gironins. I El comtat de Peralada*, Brau, Figueres, 2009; *L'Epigrafia medieval dels comtats gironins. II El comtat d'Empúries*, Brau, Figueres, 2010; *L'Epigrafia medieval dels comtats gironins. III El comtat de Besalú*, Brau, Figueres, 2013.
- VIGUÉ, Jordi [et al.], *Catalunya Romànica XXXIII*, Enciclopèdia catalana, Barcelona, 1988.